

VĚDEŽ.

Časopis za mladost sploh,
pa tudi za odrašene proste ljudi.

I. tečaj. 27. Maliserpana 1848. 4.

Ne muči žival!

Zupanov Miha je bil že dvanajst let star, pa še ni družiga znal, kot nagajati. Sicer so ga oče v šolo pošiljali, pa kaj je pomagalo! Miha je poreden in neumen v šolo šel; pa neumen in poreden tudi iz šole. Jeli čudo bilo? Ni. Svojoglavi županov sin je premalokrat lésko čutil in se sčasama navadil, vsimu nasproti delati, kar se mu je ukazalo. Ako so mu oče rekli: Ne hodi tje, Miha! — gotovo je šel; Miha, pusti puško primiru! — kmalo mu je v rokah bila. Posebno veselje je pa serboriti imel, ako je kje kako živalico zasačiti in jo mučiti mogel. Kebrov malin napraviti, žabi skoke porezati, pticam perute pristrizati, in jih potljej v smert terpinčiti, to so bile zanj nebéski počutki. Zastonj so ga učenik in dobri ljudje svarili, zastonj mu dopovedovali, de žival, kot človek, bolečino čuti; za Miha je to bilo — bob v steno. Vender, poslušajte, kako je zadnjič naletel!

Neki dan so se oče župan v opravkih od

doma podali. Nekako težko jim je pri serci bilo, in še enkrat so Mihu zažugali: vari se puške! Ali komaj odidejo, je že puška s stene; poredni Miha si jo čez rame obesi, vzame rog, dene klobuk na glavo, in alo, na lov! Kako se šopiri, ko jo primaha iz hiše! Zdaj sim junák, si misli, in možko stopa, kot kralj nebes in zemlje, ter nepoterpežljivo z nogo ob tla bije, de se nič živečiga ne prikaže, nad čimur bi svojo moč skazati mogel. Ko je nekoliko časa pod drevesi postopal, zagleda majhno gnjezdice. Seničica je milo žgoljevala (ječala) pred njim, kot de bi usmilenja zase in za svoje mladiče prosila. Ali naš junački strelci jo komaj zagléda; že poméri, in zali ptičici perutnico rani. Na tla pade revica; Miha pa od veselja zavriska: Ho! zdaj sim korenjak, de mi para ni, pobere ptico, ter jo psu verže. Kaj pa vi, kilavci! zavpije proti gnjezdu, ali boste šli doli, ali ne? Prislóni puško, in urno po njé pleza. Šest na pol golih ptičkov najde v gnejzdu, ter jih berž terdoserčno na tla lopi. Pa visoki pád jih še ni pomoril. Kaj je početi z njimi, si korenjaški Miha mislí? O, že vem, kako jim je postréči. Urno postavi količ, priveže revice nanj — in tarčo strela.

Kmalo jih je pét postrelil, in kakó se je veselil neusmiljeni divják, de mu takó dobro od rok gre, de je na enkrat tak mojster postal! Zdaj se pripravlja, še zadnjiga ob živót djati. No, ta mora razmesarjen býti, pravi, in še enkrat toliko smodnika (pulfra), kot za prejšne v puško nasíplje. Gorjé! božja jéza je počasna; pa ko-

likor kasneje, toliko hujše mahne. Rabeljski Miha nameri — sproži — tresk! — Joj, joj! zavpije, ter se na tla zverne. Cev se je rasletela in Mihu kos roke odbila. Njegov stók je ljudi priklical, domú ga neso in obežejo. Tudi zdravnik je k njemu prišel; pa Mihove roke se je prisad prijel, grozne bolečine je terpel, strašno otekal — zanj ni bilo več pomóci. Čez mesec je za rano umerl, in nobeden ga ni žaloval. Prav mu je, so djali, neusmiljen je bil, zató je tudi neusmiljeno smert storil. — *P . . . rski.*

Lagáti ne!

Matiček je z nekim kupcam v daljně kraje popotval, in tú se je navadil prav pridno lagati. Ko je domú prišel, ga oče en dan v bližno mesto, kjer še nikoli ni bil, seboj vzamejo. Po poti se od mnogih rečí pomenjujeta, kakó je kaj tú in tam. Došel jih je neki mėsar z velikim psam. Pri ti perložnosti reče Matiček očetu: Vidil sim, že ne vem dobro, kjé, — ja v Terstu, še trikrat večiga psà, ko je ta; bil je gotovo večí kot naš nar večí konj! — Oče ki so prec vedili, de se je sinek zlagàl, pravijo nató: Ta se ti je že znabiti enmalo prevélik vidil, pa vender vse zna biti res, ker v vsakim kraji je še kaj posébniga viditi in slišati; — sej je tudi — rečejo nalaš — ne deleč od tód čudapoln móst, ki ima pa to posebnost v sebi, de, če ták človek čeznj gre, ki se je tisti dan zlagàl; se mu gotovo noga na njem zlómi! — Le urno

hodiva, bova kmalo tam. Matichek se tega prestraši in misli si: Gotovo ne bom srečen čeznj prišel. Za očetam vpije: Oče! kakó sim že govoril od psà, de je takó velik kot naš konj? to je res malo preveč; pa takšin je bil le vender, kot vòl. Oče jo le mahajo tiho in zmiram hitrejši naprej. — Matichek vpije zopet za ožetam: Ne hodite vender takó naglo, govoriva še enmalu od tistiga psà; pes ni bil ravno takó velik, ko vòl; veči je bil pa vender še zmiram, kot kako tèle. Prišla sta že do mostú; le še kake stopinje je manjkalo, in treba jima je čéz iti. — Oče hočejo naravnost čéz; pa — Matichek jih prime za rokó rekoč: Ljubi oče! čakajte no še enmalu, predin čez most greva, — pes ni bil nič večí, kot drugi psi. — Oče ga potém terdó posvaré: Matichek, lagáti ne!

Andrej Praprotnik.

Posébné lastnosti mačke.

Gdo ne pozná mačke! Po vsih njenih lastnostih pa jo morde vender še vsak ne pozná. Gotovo ni vsakimu naših mladih bravcov znano, de, če se mačka v temi s suho rokó po herbtu in scer od repa proti glavi gladi, dostikrat iz njenih dlak izkre ferčé. In glejte, te izkre so ogenj ravno tistiga plemena ali sorte, kakor ogenj bliska, ki mu učeni pravijo „nebéški ogenj.“ — V mačko rado tréši; torej ni varno blizo njé biti, kader se bliska in tréska. Takrát so tudi mačke nepokojne in boječe. —

Mačka je hlinavska ali potuhnjena in zvita žival; tedej se ji ne smé preveč zaupati. Ako ni nobeniga zraven in pa po noči se spijočimu otroku rada na vrat uleže in ga takó labkó zaduší, ali pa mu — kakor se je že večkrat zgodilo — vrat zgrize, ali pa oči izkopá. Mačka se naj tedéj z majhnim otrókam nikdar sama ne pustí in zvečer iz spavnice ali izbe, kjer kateri otrók spi, izpodí. Mačko zraven sebe spati pustiti je tudi poverh nevarno zató, ker je mačji puh — to je, tisti nevidljivi dim, ki se, kakor iz človeka, tako tudi iz vsih drugih žival in rastlín kadí, — človeškim pljučam strašno škodljiv, in se od tega labkó jetika ali sušica dobí. Tudi naj se otroci z mačkami ne igrajo, zakaj oné se včasi za malo reč razkačijo, in praskajo in grizejo okoli sebe. Ker je njih slina, kader so prav razkačena, strupena (giftna), mora tačas od njih ugriznjen človek dostikrat umréti. — Kakor psi, takó tudi mačke stečejo ali znoré, in se jih gre takrat veliko bolj bati, kot psov. —

Ako mačka še takó z vizokiga pade, se vender skor vselej na nogé prestreže in malokedaj se ji kaj zgodi. — V temi se njene oči svetijo in vidijo po noči takó dobro, ko po dnevi. Njena hoja je strašno tiha. Njen vid in pa sluh sta ojstra, vóh ali podúh pa slab. Kader mačka miš vjame, se večidel z njo poprej enmalo poigrá, predin jo umorí. Pustí jo namreč večkrat steči, de miš misli, de je že smerti rešena; pottlej jo pa spet zagrabi. — Mokrote in nesnage

mačka ne terpi; še clo svoje blato vselej zakoplje. —

Svoje mlade večkrat iz eniga gnjezda v drugo in scer vsakiga posebej, ga čez sredo in rahlo v gobcu deržeča, prenêse. — Tisti, ki so mačje mesó vedama ali nevedama jedli, pravijo, de je boljši od zajčjiga. Možgani pa so strupeni, in ko bi jih gdo jedel, bi utegnil od njih umréti. Življenje mačke je strašná krepko. Vidil sim, de je neki mesár mačko, ki mu je bila v mesnico zašla in veliko mesá požerla, ves razkačen petkrat z debelim kolam po glavi mahnil. Po petim mahleji je obležala. Vsi so mislili, de je mertva; pa čez pol ure se vzdigne — in zbeží.

J. Navratil.

Pogovor učenika z učenci.

Učenik. Kakó imenujejo ljudje dež, kader so kaplje prav drobnjé?

Več učencov: Drobán dež.

U. In kako pravijo tačas, kader ták dež gré?

Cela šola. De perší.

U. De perší; v nekterih krajih tudi, de merší.

Kdo pa vé, kaj je deževje? —

Kér se nobeden ne oglasi, odgovori Kolar:

Deževje se imenuje dež, ki en ali več dni terpi in tudi večidel deleč seže.

U. Kterimu dežju se pravi memo gredoči dež?

Več učencov. Kteri memo gré.

U. Ali takó memo nas, de nas nič ne zmóči?

Več učencov. Ja.

U. Ne bo dal. Memo gredoči dež se imenuje sploh takšin dež, ki iz takiga oblaka na tla popada, kteriga sapa v zraku berž dalje odnese, in kteri tedej le malo poškrofi.

Duh. Kakó se pa zgodí, de se včasi oblák uterga?

U. Préd mi povej, kaj de je plôha?

D. Plôhá velimo dežju, kader so kaplje debéle in góste.

U. Prav. Dež pa, ki na zemljo tako lije, ko de bi ga iz neizrečeno velike posóde zlival, imenujemo naliv ali pravimo, de se je oblák utergal, kar se takó zgodí: Tisti majhni majhni kančki, iz kterih vsak oblak obstojí, in kterih tudi veliko nevidljivo po zraku plava, nanaglama veliko gorkóte zgubé in se zató potém tudi nanaglama v kapljice, kapljice v kaplje, kaplje v curke, več curkov pa vkup združi, kteri na tla padajo, ko bi dež is kake velike posode zlival. K temu, de se kaplje in curki v naliv združijo, pripomorejo tudi vetrovi s svojo močjó, kér namreč eno kapljo v drugo, en curk v družiga zaženó, de se jih več vkup združi. K temu pripomore razun drugih vzrokov tudi gromenje in tréskanje, ki zrak močno trése. — Gdo mi pa vé zdej vse pleména ali sorte dežja imenovati?

Cela šola. 1. Drobán dež, 2. memo gredoč dež, 3. deževje, 4. plôha in 5. naliv.

U. No ste že pridni. — Drugo pot nadalje.

Basen.

Dva psà se srečata. Vèci pravi k manjšimu: „Ali zabavljaš?“ Ta se ga hoče ogniti in naprej iti; pa uni pred njega stopi in zopet pravi: „Ali zabavljaš,“ ter ga, brez de bi mu bil ta žalo besedico rekel, močno ugrizne. Ali zdej ga manjši, ki je bil pa terdniši postave zagrabi, ga pod-se spravi in takó okolje, de je cvilijoč in ves šantov (kruljev) odšel.

Ta basen uči: Gdor se rad têpe, ga tepó.

N o v i c a.

Pretečeno Nedeljo po noči ob dvéh je v Ljubljani na Polanah gorélo. Vender so bili ljudjé hitro priderli in hišo ognju oteli, takó, de je le kós stréhe zgorel. Ženske so bile neki pod streho pepel shranit nesle, predin je bil še popolnoma mertev. Takó se je že veliko nesreč pripetilo; ženske pa se še vender niso naučile, de bi dobro pogledale, ali je pepél, kteriga, na nevarn kraj spraviti mislijo, že popolnoma mertev, ali pa še perhavka.

Zastavica.

Kdo mi bil rojen, pa je vender umerl?

Adam in Eva.

Nenavadne beséde.

Bárati, se pravi vprašati; *báranje* vprašanje.

Baržun † (žamet).

Bedast, neumen; *bedák*, iši „aboten.“

Rozalija Eger, založnica. *J. Navratil*, vrednik.